

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ПРАВА
ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
СПІЛКА АРХЕОЛОГІВ УКРАЇНИ
БАТУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ШОТА РУСТАВЕЛІ (ГРУЗІЯ)

**IV Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю
«АРХЕОЛОГІЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ:
ЗДОБУТКИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю

27 квітня 2023 р.

Суми – 2023

УДК 902(477.52/.54)(06)

I-90

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(протокол № 11 від 29 травня 2023 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- В.О. Оліцький*, кандидат історичних наук, виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (голова);
- Ю.В. Подрез*, кандидат історичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка;
- В.В. Турков*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка;
- Є.М. Осадчий*, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Ю.В. Тарабан*, доктор філософії, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Д.В. Кудінов*, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Є.Ю. Ювко*, викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

I-90 Археологія Північно-Східної України: здобутки, сучасний стан та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Суми, 27 квітня 2023 р.). – Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. – 154 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Археологія Північно- Східної України: здобутки, сучасний стан та перспективи». Розрахований на викладачів вищих і середніх навчальних закладів, науковців, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться історією.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв, посилань на джерела тощо. Редколегія може не поділяти погляди авторів публікацій.

УДК 902(477.52/.54)(06)

© Колектив авторів, 2023

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023

ЗМІСТ

Аксьонов Віктор Степанович НОВІ ПОХОВАННЯ У ЯМАХ З ПІДБОЄМ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО ВЕРХНЬО-САЛТІВСЬКОГО КАТАКОМБНОГО МОГИЛЬНИКА.....	6
Бабенко Леонід Іванович ДВА АКІНАКА У ПАНОПЛІІ СКІФСЬКОГО ВОЇНА	11
Базарний Владислав Юрійович ВІЙСЬКОВА КАР'ЄРА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО (1893 – 1916 РР.)	20
Бондар Вікторія Олексіївна ДИСК ІЗ НЕБРИ – ТАЄМНИЦЯ З МИНУЛОГО	23
Гірна Наталія Мирославівна СТИЛЬ ВАСИЛЯ НАГІРНОГО В АРХІТЕКТУРІ ТА ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ.....	26
Дубяга Андрій Павлович ОБРЯДОВІСТЬ ПОХОВАНЬ ЗІ ЗБРОЄЮ ДОНЕЦЬКО-ДОНСЬКОЇ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ	31
Дяченко Дмитро Генадійович НОВА ЗНАХІДКА МЕТАЛЕВОГО ЗООМОРФНОГО ПОТИЛИЧА ПЛІТІ З МОГИЛЬНИКА ОСТРІВ У ПОРОССІ	35
Зимовець Роман Віталійович Окатенко Віталій Миколайович ПОЯСНИЙ ГАЧОК З ЧЕРКАСЬКОГО БИШКИНУ: УНІКАЛЬНИЙ АРТЕФАКТ СКІФСЬКОГО ЧАСУ З БАСЕЙНУ СІВЕРСЬКОГО ДІНЦЯ.....	40
Квітковський Віктор Ігорович ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО ЧАСУ НА ХАРКІВЩИНІ	50
Коцур Тетяна Андріївна ДАВНЬОРУСЬКІ ГОРОДИЩА НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА КОРОСТЕНЬ	54
Кудінов Дмитро Валерійович ЕСКІЗИ ГЕРБІВ ДЛЯ СУМСЬКОГО ПОЛКУ ЙОГАННА БЕКЕНШТЕЙНА.	59
Кулик Аліна Андріївна АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ М.КОНОТОП ТА КОНОТОПСЬКОГО РАЙОНУ ПЕРІОДУ КАМ'ЯНОЇ ДОБИ ТА БРОНЗИ.....	65
Nikitenko I.S. Stepanchuk V.N. PROVENANCE OF NON-FLINT ARTIFACTS FROM THE UPPER LAYER OF MIRA SITE: ADDITIONAL FINDINGS	68
Оліцький В'ячеслав Олександрович КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ М.О. МАКАРЕНКА	70
Парфило Богдан Сергійович КЕРАМІКА БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА.....	73
Петрова Світлана Вікторівна АСПЕКТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА ГОРОДИЩІ В СЕЛІ БОГОЛЮБОВЕ: ПОСЕЛЕННЯ ПЕРІОДУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ СУМЩИНИ	76

Півень Максим Максимович ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИКІТЕРСЬКОГО КОРАБЛЯ ТА ЇХ СТАН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	79
Покутній Іван Іванович ОСНОВНІ ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ ГОНЧАРНОЇ СПРАВИ В СЕЛІ МЕЖИРІЧ НА СУМЩИНІ (КІНЕЦЬ XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)	81
Сніжко Ірина Анатоліївна ЄДИНИМ ДОЦІЛЬНИМ ЗАВДАННЯМ БУЛО ЗБЕРЕГТИ ВЦІЛЛІ МАТЕРІАЛИ» І. Ф. ЛЕВИЦЬКИЙ У 1941-43 РР.	84
Ступак Дмитро Вікторович Ступак Аліна Віталіївна ОРНАМЕНТОВАНІ ВИРОБИ З КІСТКИ ТА РОГУ МЕЗОЛІТУ – НЕОЛІТУ БАСЕЙНУ ДЕСНИ	91
Сугоняко Діана Русланівна ОСОБОВІ СПРАВИ СПІВРОБІТНИКІВ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УНР: СФРАГІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА (За матеріалами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України).....	96
Тихонов Євгеній Олександрович Желдак Дар'я Романівна ДИТЯЧІ ТА ЮНАЦЬКІ РОКИ С. ПЕТЛЮРИ (1879-1917 РР.)	102
Турков Володимир Вікторович РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В РОКИ «ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ»: ТРАГІЧНА ДОЛЯ Я.Д. САУЛЕВИЧА (1897 – 1937 РР.).....	105
Фрунт Олена Сергіївна ХРОНОЛОГІЯ МЕТАЛЕВИХ НАВЕРШЬ З ПОСУЛЬСЬКИХ ПАМ'ЯТОК СКІФСЬКОГО ЧАСУ	108
Цибка Веніамін Іванович МАТЕРІАЛИ ДО РОДОВОДУ ОДНОГО З ВЧИТЕЛІВ ГОГОЛЯ ІВАНА ГРИГОРОВИЧА КУЛЬЖИНСЬКОГО	115
Ціватий В'ячеслав Григорович ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МОДЕРНОЇ АРХЕОЛОГІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД (МІЖНАРОДНІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ДИСКУРСИ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ).....	125
Чабанова Дар'я Сергіївна НЕОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ БІЛЯ УСТЯ РІЧОК ЕСМАНЬ І РЕТЬ	133
Шеремет Олександр Романович АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОМПЛЕКС МНОГИНСЬКЕ ГОРОДИЩЕ (ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ)	136
Шкумат Іван Віталійович ПРО ПИТАННЯ ПОХІДНОГО КОЗАЦЬКОГО СПОРЯДЖЕННЯ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ В ІСТОРІОГРАФІЇ	140
Ювко Єгор Юрійович ВІДОМОСТІ ПРО ГЕНОЦИДНУ ПОЛІТИКУ БІЛЬШОВИКІВ ПІД ЧАС ГОЛОДО- МОРУ 1932-1933 РР. ПРОТИ ДИТИНСТВА НА ПРИКЛАДІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАН МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ, ВІДВІДУВАННЯ ШКІЛ ТА ЇХ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	144

Квітковський Віктор Ігорович

кандидат історичних наук, викладач
кафедри історії та суспільно-економічних
дисциплін. Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО ЧАСУ НА ХАРКІВЩИНІ

Історія Харківщини в золотоординській період великою мірою залишається білою плямою. В історіографії затвердилася думка, що після загибелі нечисельних давньоруських пам'яток під час монгольської навали на землях сучасної Харківщини починається майже 300-річний період запустіння – так званого «Дикого Поля». Така концепція була пов'язана, в першу чергу, із поганою вивченістю цього регіону. До початку ХХІ ст. лише на Донецькому городищі були виявлені матеріали XIV ст., що дало можливість Б. А. Шрамко припустити, що після монгольської навали життя на поселенні не припинилося повністю [18, с. 360].

Разом із тим, на території області постійно знаходилися артефакти які відносяться до золотоординського часу. Окремо слід звернути увагу на знахідки монет та монетних скарбів, які з ХІХ ст. продовжуються до сьогодні. Зазначимо, що майже всі монети походять із випадкових знахідок та матеріалів грабіжників і лише частково були введені у науковий обіг. У 2007 р. каталог монетних знахідок золотоординського часу Харківщині опублікували краєзнавці Г. В. Бейдін та М. Н. Григорянц [1, с. 59-67), а в 2017 р. він був доповнений В.Г. Шапошником та Ю.В. Зайончковським [17]. Автори відзначають, що всі знайдені монети датуються від кінця ХІІІ ст. до 20 років ХV ст. Більшість монет – срібні, мідні пули зустрічаються набагато рідше. Всього на території регіону було виявлено 13 скарбів срібних монет деякі з яких налічували декілька сотень та навіть тисяч монет. 10 з цих скарбів зосереджені в басейні р. Уди, правого притоку Сіверського Дінця [17, с. 151-153]. Також, за інформацією цих же

авторів на берегах р. Уди був знайдений й ординських монетний чекан [16, с. 329-335]. Така значна кількість нумізматичних знахідок свідчить про розвинену торгівлю в Сіверськодонецькому регіоні в період ординського панування.

Окрім монет, на Харківщині постійно виявлялися й інші різноманітні старожитності золотоординського кола, частина з яких потрапила до наукового обігу [8; 9; 14; 15].

Але лише з початком ХХІ ст. були виявлені нові пам'ятки цього періоду. В 2006 році в результаті проведення охоронних археологічних робіт було зафіксовано та досліджено багат шарове селище «Олешки» із культурним шаром другої половини ХІV ст. Пам'ятка розташована північніше Харкова на березі р. Харків. Під час розкопок тут були виявлені житлові та господарські комплекси, знаряддя праці, побутові речі, а також 3 срібні монети [19].

У 2008-2009 роках під час охоронних досліджень в історичному центрі Харкова був виявлений культурний шар поселення ХІІІ – ХІV ст. Окрім звичайного поселенського матеріалу, в межах розкопу були знайдені 2 ями із людськими кістками разом із кістками тварин та срібну денгу хана Узбека [2; 3]. В наступні роки під час охоронних розкопок та експертиз в історичному центрі міста також фіксувався культурний шар ординського періоду, що дозволило розширити межі давнього поселення [7].

Поселення «Стромоухово» було виявлено І. В. Голубевою на правому березі р. Уди у 2013 році. З поселення походить скарб срібних монет другої половини ХІV ст. У 2013 – 2014 роках на пам'ятці були проведені шурфування та незначні за обсягом роботи які дали матеріал ХІV ст. [4; 5]. Відзначимо, що згадані вище пам'ятки знаходяться в районі концентрації монетних знахідок.

Шари золотоординського часу були виявлені й на багат шаровому поселенні «Кицівка-1», розташованому на лівому березі р. Велика Бабка, недалеко від її впадіння в Сіверський Донець. Воно було виявлено нами у 2017 році під час шурфування. З 2017 по 2019 роки на пам'ятці проводилися розкопки під час яких вдалося виявити різноманітний побутовий матеріал ординського

часу: металеві предмети, ремінний наконечник, тощо. До цього етапу існування селища відноситься декілька господарських ям та інгумаційне поховання із західним орієнтуванням. Скоріш за все, до цього часу слід віднести і яму, яка містила цілу і колоті на сектори напівсферичні криці чорного металу, які можуть вказувати на близькість металургійного та ковальського центрів до місця розкопок [10; 11]. Поселення територіально тяжіє до відомого за «Книгою Великому кресленню» Каганському перелазу (переправі, броду) через Сіверський Донець, який з'єднував в меридіональному напрямку землі степу та лісостепу і мав, по всьому, стратегічне значення.

Всі перелічені пам'ятки золотоординського часу представляють собою стаціонарні поселення із населенням, що займалося як промислами так і сільським господарством. Це спростовує раніше висловлену тезу про можливий тимчасовий характер заселеності цих територій.

Ще однією маловивченою пам'яткою Харківщини розвиненого середньовіччя вірогідно є м. Ізюм, де Н. В. Сибільовим була виявлена кам'яна плита із арабським написом «повелів зробити це Алі-Ад-дін, син Джемаль-Ад-діна, сина Алі, Тарасі, в день 11 шавваля з місяців 734 р. (1334 р)». На думку Н. В. Сибільова, яку підтримала Т. М. Крупа, на горі Кременець існувала татарська фортеця [13, с. 316]. Окрім того, на північних околицях Ізюма в шарах поселення «Мокрий Ізюмець-1» були виявлені матеріали XIII – початку XIV ст. [13, с. 319-320].

Підводячи підсумки, слід відзначити, що виявлені за останні 15 років пам'ятки золотоординського часу остаточно спростовують історичний стереотип про запустіння території Харківщини з другої половини XIII ст. Також, напевно слід скорегувати і кордон Улусу Джучі, який за Г.А. Федоровим-Давидовим традиційно креслиться південніше Харкова.

Література

1. Бейдин Г. В. Григорьянц М. Н. Клады и монеты Харьковщины. История в памятниках нумизматики. Харьков: Курсор. 2007. 122 с.

2. Голубева І. В. Археологічні дослідження середньовічних пам'яток Харкова у 2008 р. *Археологічні дослідження в Україні 2008 р.* Київ: Інститут археології НАН України, 2009. С. 21–23.
3. Голубева І. В. Дослідження в історичній частині м. Харків у 2009 р. *Археологічні дослідження в Україні 2009 р.* Київ: Інститут археології НАН України, 2010. С. 78.
4. Голубева І. В. Дослідження поселення часів Золотої Орди «Стромоухово». *Археологічні дослідження в Україні 2013 р.* Київ: Інститут археології НАН України, 2014. С. 245.
5. Голубева І. В. Скарб золотоординських монет з поселення «Стромоухово». *Проблеми історії та археології України. Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції (Харків, 30–31 жовтня 2014 р.)*. Харків: ТОВ «НТМТ», 2014. С. 51–52.
6. Голубева І. В. Дослідження пам'яток розвиненого середньовіччя на території Харківської та Донецької областей. *Археологічні дослідження в Україні 2014 р.* Київ: Стародавній Світ, 2015. С. 226–227.
7. Голубева І. В., Окатенко В. М., Голубев А. М. Дослідження посаду Харківської фортеці. *Археологічні дослідження в Україні 2016 р.* Київ: Інститут археології НАН України, 2018. С. 244–245.
8. Григор'янц М. Н. Власов К. А. Золотоординський період на Харківщині. *Харківський історико-археологічний збірник. Вып. 6.* Харків: Мачулин, 2010. С. 34–39.
9. Григор'янц М. Н. Желтобрюх А. А. О золотоординском периоде на Харківщині. *Харківський історико-археологічний збірник. Вып. 15.* Харків: Мачулин, 2014. С. 104–112.
10. Квітковський В. І. Свистун Г. Є. Розвідки в Зміївському та Печенізькому районах. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.* Київ: ІА НАН України, 2019. С. 247–250.
11. Квітковський В. І. Свистун Г. Є. Дослідження Кицівського археологічного комплексу. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.* Київ: ІА НАН України, 2020. С. 201–203.
12. Квітковський В. І. Свистун Г. Є. Дослідження Кицівського археологічного комплексу. *Археологічні дослідження в Україні 2019 р.* Київ: ІА НАН України, 2020. С. 292–293.
13. Крупа Т. Н. Строительство крепости на месте современного города Изюм (Украина, Харьковская область) в период правления хана Узбека: некоторые вопросы без надлежащих ответов. *История и культура Великой степи. Материалы Международной научно-практической конференции.* Алматы: «Шығыс пен Батыс», 2020. С. 315–324.
14. Кулешов Ю. А. Ордынский воинский вещевой комплекс со шлемом из Печенежского района. *Харківський історико-археологічний збірник. Вып. 25.* Харків: Мачулин, 2020.
15. Свистун Г. Е. Шевченко О. А. Золотоординское зеркало из фондов Художественно-мемориального музея И. Е. Репина. *Восточноевропейские древности: сборник научных трудов.* – Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2013. С. 238–244.

16. Шапошник В. Г., Зайончковский Ю. В., Шептуха В. П. Инструменты средневековой монетной мастерской из Харьковской области. *Stratum plus № 6. Pax mongolica u eвразийские потрясения XIII-XIV веков*. 2016. С. 339-345.
17. Шапошник В. Г., Зайончковский Ю. В. К истории Харьковского Поудья в золотоордынское время. *Поволжская археология № 4 (22)*. 2017. С. 147-164.
18. Шрамко Б. А. Древности Северского Донца. Харьков: из-во Харьковского госуниверситета, 1962. 401 с.
19. Шрамко И. Б., Задников С. А. Поселение XIV века "Олешки" на Северском Донце. *Стени Европы в эпоху средневековья. Т. 8. Золотоордынское время*. Донецк: ДонНУ, 2010. С. 163–230.

Коцур Тетяна Андріївна

студентка IV курсу ОКР Бакалавр ННІ історії, права та міжнародних відносин, Сумського Державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка
(науковий керівник - к.і.н Осадчий Є.М.)

ДАВНЬОРУСЬКІ ГОРОДИЩА НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА КОРОСТЕНЬ

Про історію древлян та їх столицю Іскоростень досить повно розповідається у „Повісті минулих літ”. У дослідників історії Давньої Русі не викликає сумнівів, що написаний літописцем сюжет відображає історичні реалії, пов’язані зі складними процесами взаємовідносин Древлянського князівства та Київської держави.

Поява укріплених градів, наявність „лучних” або „нарочитих” мужів та інституту князівської влади, свідчать про наявність на території проживання племен древлян ранньофеодальної держави. Центральним містом або столицею Древлянської землі був Іскоростень. Такий висновок можна зробити на підставі літописних повідомлень та археологічних досліджень. Проте це був не міський єдиний осередок древлян. Про наявність інших виразно свідчить літописна стаття 946 р. Після невдалого зіткнення з київською дружиною древляни відступили в свої гради та зачинилися в них:” И победиша древляны. Древляне же побьгоша и затворишася в градъхъ своих» [5, с. 25].